

ԻՌԵՆ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի դատավորի օգնական, ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիայի ասպիրանտ

ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՈՒ ԱԶԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՍԱՀՄԱՆԱՓՈՒԿՄԱՆ ԻՐԱՎԱԶՍՓՈՒԹՅՈՒՆԸ ԱՐՏԱԿԱՐԳ ԵՎ ՌԱԶՄԱԿԱՆ ԴՐՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐՈՒՄ

ՀՀ Սահմանադրության 3-րդ հոդվածն ամրագրում է, որ մարդու և քաղաքացու իրավունքների պահպանումը և պաշտպանությունը պետության պարտականությունն է: Քաղաքացիների իրավունքների ու ազատությունների և անձի անվտանգության իրական ապահովումը վերագրվում է Հայաստանի Հանրապետության կենսականորեն կարևոր շահերի թվին: Սակայն քաղաքացիների իրավունքների ու ազատությունների ապահովման խնդիրը հատուկ նշանակություն է ձեռք բերում հատուկ իրավական ռեժիմների գործողության ժամանակահատվածում՝ արտակարգ բնույթի զանազան իրավիճակների առաջացման դեպքում, երբ հասարակության և պետության կանոնավոր գործունեությունը դառնում է անհնարին այս կամ այն պատճառների հետևանքով: Ինչպես արդարացիորեն նշում է Բ.Ա. Ստրաշունը՝ «... սահմանադրությունները հաճախ նախատեսում են այս կամ այն իրավունքների ու ազատությունների սահմանափակման հնարավորություն արտակարգ հանգամանքների դեպքում¹»:

Արտակարգ դրության ռեժիմի պայմաններում, հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ տեղի է ունենում իշխանության կենտրոնացում, դադարում են լիարժեքորեն գործել սովորական ռեժիմի համար սահմանված զսպումների և հակակշիռների մեխանիզմները, էականորեն մեծանում է իշխանության չարաշահման վտանգը: Հաշվի առնելով նման վտանգի հնարավորությունը՝ ժամանակակից կոնստիտուցիոնալ լիզմը ձևավորել է մի քանի հիմնարար սկզբունքներ, որոնք նպատակ են հետապնդում մի

կողմից առաջացած բացառիկ իրավիճակի շուտափույթ հաղթահարում, իսկ մյուս կողմից՝ մարդու հիմնական իրավունքների սահմանափակումների համաչափության ապահովում:

Որոշ աշխատություններում ուշադրություն է հատկացվում այն բանին, որ մարդու իրավունքների և ազատությունների սահմանափակումն արտակարգ կամ ռազմական դրության բաղկացուցիչ մասն է կազմում, քանի որ քաղաքացիները մի կողմից չեն կարողանում իրականացնել իրենց իրավունքները ողջ ծավալով (որոշ դեպքերում դրանց իրականացումը կբերի անբարենպաստ հետևանքների ինչպես այդպիսի դրության պահպանման նպատակների համար, այնպես էլ հենց քաղաքացիների համար), մյուս կողմից այդպիսի սահմանափակումը հանդիսանում է արտակարգ կամ ռազմական դրության պահպանման առավել արդյունավետ պայման: Սակայն օբյեկտիվ անհրաժեշտություն է, որպեսզի արտակարգ դրության և դրա հիման վրա իրականացվող սահմանափակումների՝ **որպես պատճառի և հետևանքի միջև խելամիտ հավասարակշռություն լինի²**:

Ըստ ամերիկացի գիտնական Ս.Նիրինգի, որը ևս նշված տեսակետի կողմնակից է՝ բացարձակ ազատություն կամ իրավունք գոյություն չունի, քանի որ անգամ այնտեղ, որտեղ իրավունքների ու ազատությունների համար գործում են սահմանադրական, օրենսդրական կամ այլ ավանդական երաշխիքներ, միևնույնն է, արտակարգ դրությունը ստիպում է միջամտել մարդկանց անձնական կյանքին և բոլոր իրա-

www.lawinstitute.am

վունքներին, և այդ գրված երաշխիքներն անգոր են դառնում: **Թեև այս հարցում չկան միանշանակ մոտեցումներ, այնուամենայնիվ, դժվար է համաձայնվել վերոհիշյալ կարծիքի հետ, քանի որ որոշ կարևորագույն իրավունքներ ոչ միայն չեն կարող սահմանափակվել, այլ ընդհակառակը՝ արտակարգ դրության ժամանակ դրանք կարիք ունեն հատուկ ուշադրության:** Որոշ իրավունքների սահմանափակման անթույլատրելիությունը համապատասխանում է միջազգային իրավունքի նորմերին, որոնք ունեն բացարձակ բնույթ անգամ արտակարգ դրության կամ ռազմական դրության ժամանակ («Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 15-րդ հոդված)³:

Այսպիսով, ամենատարածված տարբերակն է, երբ սահմանադրություններում առկա է սպառնիչ ցանկ, սահմանված են, թե որ իրավունքները չեն կարող սահմանափակվել անգամ արտակարգ կամ ռազմական դրության ժամանակ⁴:

Երկրի ողջ իրավակարգի համար չափազանց կարևոր է, որպեսզի Սահմանադրության մեջ հստակ ամրագրվեն՝

1. այն իրավունքները, որոնք որևէ սահմանափակման ենթակա չեն,
2. այն իրավունքները, որոնց սահմանափակման շրջանակն ու կարգը սահմանվում են Սահմանադրությամբ,
3. օրենքով սահմանափակվող իրավունքները և սահմանափակման պայմանները,
4. արտակարգ իրավիճակներում իրավունքների սահմանափակման սահմաններն ու կարգը⁵:

Նշվածն իր արտացոլումն է ստացել երկրի հիմնական օրենքում: Արտակարգ և ռազմական դրության պայմաններում մարդու և քաղաքացու իրավունքների և ազատությունների սահմանափակման սահմանադրական հիմքը ՀՀ Սահմանադրության 44-րդ հոդվածն է, որով ամրագրված է, որ մարդու և քաղաքացու առանձին հիմնական իրավունքներ ու ազատություններ, բացառությամբ ՀՀ Սահմանադրության 15-րդ, 17-22-րդ և 42-րդ հոդվածներում նշվածների, կարող են օրենքով սահմանված

կարգով ժամանակավորապես սահմանափակվել ռազմական կամ արտակարգ դրության ժամանակ՝ արտակարգ իրավիճակներում պարտավորություններից շեղվելու վերաբերյալ ստանձնած միջազգային պարտավորությունների շրջանակներում:

Ի տարբերություն ՀՀ Սահմանադրության 43-րդ հոդվածով սահմանված իրավունքների և ազատությունների սահմանափակման՝ արտակարգ և ռազմական դրության պայմաններում մարդու և քաղաքացու առանձին իրավունքների և ազատությունների սահմանափակման հիմքերը, ծավալը, բովանդակությունը, կարգն էականորեն տարբերվում են սովորական ռեժիմի պայմաններում իրավունքների և ազատությունների սահմանափակումներից:

Առաջին, քննարկվող հոդվածում նշված իրավունքները կարող են սահմանափակվել միայն **ժամանակավորապես**, այսինքն՝ այդ սահմանափակումները պայմանավորված են պետության բնականոն ռեժիմից շեղվելով, և նորմալ ռեժիմին վերադառնալուն զուգահեռ վերանում են իրավունքների և ազատությունների սահմանափակման հիմքերը և անհրաժեշտությունը: Այսինքն՝ իրավունքների և ազատությունների սահմանափակման ժամկետը չի կարող գերազանցել այն ժամկետը, որի ընթացքում հայտարարվում է ռազմական դրություն կամ արտակարգ դրություն, քան այն հանգամանքների տևողությունն է, որոնց ծագումը հանգեցրել է սահմանափակման կիրառմանը⁶, սակայն կարող է և այդ ժամկետից էլ պակաս լինել, եթե վերացված են լինում տվյալ իրավունքի կամ ազատության սահմանափակման համար հիմք հանդիսացած հանգամանքները⁷:

Երկրորդ, եթե ընդհանուր ռեժիմի պայմաններում իրավունքների և ազատությունների սահմանափակման **հիմքերը սահմանվում են հենց օրենքով (հոդված 43), ապա արտակարգ և ռազմական դրության պարագայում նման պահանջ չկա: ՀՀ Սահմանադրությամբ սահմանված պահանջները հետևյալն են՝**

- ա) նշված իրավունքներն ու ազատությունները կարող են սահմանափակվել միայն **ժամանակավորապես**,
- բ) սահմանափակման կարգը սահման-

ված է Սահմանադրությամբ և օրենքով,

զ) նշված իրավունքներն ու պարտականությունները կարող են սահմանափակվել միայն ռազմական կամ արտակարգ դրության ժամանակ,

դ) արտակարգ իրավիճակներում պարտավորություններից շեղվելու վերաբերյալ ստանձնած միջազգային պարտավորությունների շրջանակներում⁸ :

Երրորդ տարբերությունը նա է, որ եթե սովորական ռեժիմի դեպքում սահմանվում են հնարավոր սահմանափակման ենթակա իրավունքներն ու ազատությունները, ապա արտակարգ և ռազմական դրության պայմաններում սահմանվում են այն իրավունքներն ու ազատությունները, որոնք չեն կարող սահմանափակվել:

Ռազմական դրության պայմաններում քաղաքացիների որոշ իրավունքների ու ազատությունների հնարավոր սահմանափակման և դրանց հնարավոր շրջանակները գործողության մեջ դնելու օբյեկտիվ անհրաժեշտությունը հասկանալու համար կարևոր նշանակություն ունի միջազգային իրավունքի նորմերի և ռազմական դրության կիրառման արտասահմանյան պրակտիկայի ուսումնասիրությունը: Ինչպես վկայում է պատմական փորձը, ճգնաժամերը պետություններից շատերի պատմությունում առաջացնում էին քաղաքացիների որոշ իրավունքների ու ազատությունների ժամանակավոր սահմանափակման անհրաժեշտություն այս կամ այն արտակարգ իրավիճակներում, այդ թվում՝ արտակարգ կամ ռազմական դրությունը գործողության մեջ դնելիս⁹ : Միաժամանակ, արդի պայմաններում քաղաքացիների ցանկացած իրավունքների ու ազատությունների հնարավոր սահմանափակումները պետք է համապատասխանեն միջազգային իրավական նորմերին և իրականացվեն ազգային օրենսդրությանը խիստ համապատասխան¹⁰ :

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիան ու դրան կից արձանագրությունները, «Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագիրը, Մարդու իրավունքների համընդ-

հանուր հռչակագիրը, ինչպես նաև մարդու իրավունքների միջազգային բազմաթիվ այլ փաստաթղթերի նորմեր վկայում են, որ այդ սահմանափակումները կարող են լինել միայն միջազգայնորեն ընդունված շրջանակներում, օրենքով սահմանված, իրավիճակին համաչափ: *Այսինքն՝ սահմանափակումները պետք է բխեն համաչափության սկզբունքից, այն է՝ մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքների ու ազատությունների ժամանակավոր սահմանափակումները պետք է համապատասխանեն վտանգի աստիճանին՝ լինեն պիտանի, անհրաժեշտ և չափավոր*: Նշված դրույթը լիովին տարածվում է նաև քաղաքացիների իրավունքների ու ազատությունների սահմանափակումների նկատմամբ արտակարգ կամ ռազմական դրության պայմաններում¹¹ :

Արտասահմանյան երկրների օրենսդրության և պրակտիկայի վերլուծությունը վկայում է այն մասին, որ իրավունքների ու ազատությունների սահմանափակումներն արտակարգ կամ ռազմական դրության ժամանակահատվածում, որպես կանոն, կրում են գործողության ծավալով և ժամանակով սահմանափակված բնույթ, կիրառվում են միայն համապատասխան օրենսդրական ակտի հիման վրա: Մարդու հիմնական անօտարելի իրավունքները պետք է անպայմանորեն պահպանվեն նույնիսկ արտակարգ կամ ռազմական դրությունը գործողության մեջ դնելու ժամանակ¹² : Այդ առնչությամբ չի կարելի պաշտպանել այն դիրքորոշումը, ըստ որի հնարավոր է ռազմական դրության պայմաններում կիրառել քաղաքացիների իրավունքների և ազատությունների ավելի լայնածավալ սահմանափակումներ, քան արտակարգ դրության պարագայում¹³ :

Նշված սկզբունքն իր արտացոլումն է գտել նաև «Ռազմական դրության իրավական ռեժիմի մասին» ՀՀ օրենքի 14-րդ հոդվածում, այն է՝ ... առաջադրվող լրացուցիչ պարտավորությունները պետք է իրականացվեն այն սահմաններում, որոնք համարժեք են ռազմական դրություն հայտարարելու համար հիմք ծառայած հանգամանքներին, ինչպես նաև պետք է համապատասխանեն մարդու իրավունքների պաշտպանության ոլորտում Հայաստանի Հան-

րապետության միջազգային պարտավորություններին և բխեն ռազմական դրության պայմաններում (արտակարգ իրավիճակներում) պարտավորություններից շեղվելու վերաբերյալ միջազգային պարտավորություններից:

Եվրոպական սահմանադրական դատարանների կոնֆերանսի մասնակիցների ելույթներից երևում է, որ հատկապես ուշադրություն է դարձվել հետևյալ հանգամանքներին՝

1. մի շարք պետությունների սահմանադրություններում կամ օրենսդրությունում այն իրավունքներն ու ազատությունները, որոնք չեն կարող սահմանափակվել արտակարգ կամ ռազմական դրության ժամանակ,

2. մարդու իրավունքների և ազատությունների սահմանափակման համաչափությունն այն օրինական նպատակներին, որոնց հասնելու համար միայն կարող են սահմանափակվել որոշ իրավունքներ (ազգային անվտանգության, հասարակական կարգի պահպանության, բարոյականության, առողջության, այլոց իրավունքների պաշտպանության և այլն),

3. իրավունքի սահմանափակման ընթացքում իրավունքի էության աղավաղման անթույլատրելիությունը¹⁴:

Բնութագրական է, որ նման մոտեցումը համահունչ է ՀՀ Սահմանադրության 44-րդ հոդվածում ամրագրված նորմի հետ, համաձայն որի՝ արտակարգ և ռազմական դրության պայմաններում ենթակա չեն սահմանափակման ՀՀ Սահմանադրության 15, 17-22 և 42-րդ հոդվածներում նշված իրավունքները: Դրանք են՝ կյանքի (հոդ.15), խոշտանգումների չենթարկման (հոդ.17), իրավական պաշտպանության (հոդ.18), խախտված իրավունքների վերականգնման (հոդ.19), իրավաբանական օգնության (հոդ.20), իր, ամուսնու կամ մերձավոր ազգականի վերաբերյալ ցուցմունք չտալու իրավունքներն ու ազատությունները (հոդ.22), անմեղության կանխավարկածը (հոդ.21), և յուրաքանչյուրի ազատությունը կատարելու օրենքով չարգելվածը (հոդ.42): Վերը թվարկվածները մարդու այն բնական, անօտարելի (անքակտելի) իրավունքներն են, որոնք պատկանում են նրան ի ծնե և կազմում են նրա իրավական

կարգավիճակի հիմքը: Իրավունքների անօտարելիությունը արտահայտվում է նրանով, որ պետությունը որևէ պարագայում չի կարող զրկել մարդուն այդ իրավունքներից, հրաժարվել դրանք հարգելուց և պաշտպանելուց¹⁵:

Անհրաժեշտ է նշել, որ ՀՀ Սահմանադրության 44-րդ հոդվածի վերլուծությունից բնավ էլ չի բխում, որ բացառության շարքում չնշված հոդվածներում ամրագրված իրավունքներն ու ազատություններն արտակարգ և ռազմական դրության պայմաններում պարտադիր կարգով պետք է սահմանափակվեն: ՀՀ Սահմանադրության 44-րդ հոդվածը, ինչպես և 43-րդ հոդվածը, օգտագործում են «կարող է» եզրույթը, որը, առաջին հայացքից, համապատասխան մարմնին, կարծես թե, լայն հայեցողություն է վերապահում, սակայն ՀՀ Սահմանադրության նորմերի համակարգային մեկնաբանության պարագայում պարզ է դառնում, որ այս պարագայում ևս առկա են այնպիսի սահմանափակումներ, ինչպիսիք են իրավական պետության սկզբունքից բխող համաչափության սկզբունքը, միջազգային պարտավորությունները և այլն:

Արտակարգ և ռազմական դրության ընթացքում սահմանափակման ենթակա իրավունքներն ու ազատությունները դիտարկելիս անհրաժեշտություն է առաջանում անդրադառնալ արժանապատվության իրավունքի սահմանափակման հիմնահարցին:

ՀՀ Սահմանադրության 44-րդ հոդվածում բացառություններ ներկայացնող հոդվածների շարքում բացակայում է ՀՀ Սահմանադրության 14-րդ հոդվածը, համաձայն որի՝ մարդու արժանապատվությունը՝ որպես նրա իրավունքների ու ազատությունների անքակտելի հիմք, հարգվում և պաշտպանվում է պետության կողմից: Ուստի հարց է առաջանում, թե արդյո՞ք արժանապատվության իրավունքը ենթակա է սահմանափակման, թե՛ ոչ:

Եթե առանց արժանապատվության իրավունքի բովանդակության մեջ խորամուխ լինելու փորձենք 44-րդ հոդվածը տառացի մեկնաբանել, ապա կստացվի, որ 14-րդ հոդվածը սահմանված չէ 44-րդ հոդվածում թվարկված բացառություն կազմող հոդվածների շարքում, հետևաբար՝ այն ենթակա է սահմանափակ-

ման, սակայն, մինչ նման, մեր կարծիքով, ոչ հիմնավոր եզրակացություն կատարելը, անհրաժեշտ է անդրադառնալ արժանապատվության իրավունքի բովանդակությանը և այն դիտարկելով համակարգային կապի մեջ ՀՀ Սահմանադրությամբ ամրագրված մյուս իրավունքների հետ՝ պատասխանել այն հարցին, թե արդյո՞ք հնարավոր է սահմանափակել արժանապատվության իրավունքը, թե՛ ոչ, և արդյո՞ք այն բացարձակ է՝ անկախ այն հանգամանքից, թե զետեղված է այն ՀՀ Սահմանադրության 44-րդ հոդվածում թվարկված բացառությունների շարքում, թե՛ ոչ:

Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրում նշվում է, որ մարդիկ ծնվում են ազատ ու հավասար իրենց արժանապատվությամբ և իրավունքներով:

ՀՀ Սահմանադրության վերլուծությունը վկայում է, որ մարդու արժանապատվության հասկացությունն օգտագործված է մի քանի ասպեկտով: ՀՀ Սահմանադրության 3-րդ հոդվածը մարդու արժանապատվությունը, մարդու հիմնական իրավունքների և ազատությունների հետ միասին հռչակում է որպես բարձրագույն արժեք: Վերոնշյալ դրույթը զետեղված լինելով ՀՀ Սահմանադրության սահմանադրական կարգի հիմունքներ բաժնում՝ ձեռք է բերում, ելակետային, համակարգաստեղծ բնույթ, դրանով իսկ պայմանավորում իրավակարգի գրեթե ողջ էությունը:

ՀՀ Սահմանադրության 14-րդ հոդվածում (որն արդեն իսկ ամրագրված է «Մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքներ և ազատություններ» գլխում) սահմանվում է, որ մարդու արժանապատվությունը՝ որպես նրա իրավունքների ու ազատությունների անքակտելի հիմք, հարգվում և պաշտպանվում է պետության կողմից:

Արժանապատվության իրավունքը հանդիսանում է մարդու իրավունքների և ազատությունների հիմնական աղբյուրը, և որի պաշտպանությունը համարվում է պետության գոյության հիմնական պայմանը¹⁶: Խնդրահարույց իրավունքում արտահայտվում է արժանապատվության երկակի սահմանադրաիրավական բնույթը՝ որպես սուբյեկտիվ հանրային իրա-

վունքի և որպես հիմնարար օբյեկտիվ սահմանադրական պատվիրանի¹⁷: **Այսինքն՝ մարդու արժանապատվության իրավունքն այս պարագայում դադարում է միայն սուբյեկտիվ իրավունք լինելուց և ձեռք է բերում ավելի մեծ նշանակություն: Ուստի մարդու արժանապատվության բարձրագույն արժեք լինելը, որպես նրա իրավունքների և ազատությունների անքակտելի հիմք, ինչպես նաև մարդու արժանապատվությունը հարգելու պետության պարտականությունը ենթադրում է արժանապատվության (սուբյեկտիվ) իրավունքին որևէ միջամտության՝ ներառյալ ցանկացած սահմանափակման բացառում: Հակառակ պարագայում ամբողջությամբ կիմաստազրկվի 44-րդ հոդվածում բացառություն հանդիսացող իրավունքների թվարկումը, քանի որ, եթե կարող է սահմանափակվել բոլոր իրավունքների համար հիմք հանդիսացող իրավունքը, հետևաբար կարող են սահմանափակվել բոլոր իրավունքները:** Եթե այլ հիմնական իրավունքների դեպքում որոշակի նախադրյալների առկայությամբ պետությունը կարող է միջամտել դրանց, նաև սահմանափակումներ նախատեսել և իրականացնել, ապա արժանապատվության իրավունքի պարագայում պետության որևէ միջամտություն արդարացված չէ և ոչ մի դեպքում չի կարող համարվել սահմանադրական¹⁸:

Այսպիսով, ՀՀ Սահմանադրության 44-րդ հոդվածով սահմանվում են մարդու և քաղաքացու առանձին հիմնական իրավունքներ, որոնք ենթակա չեն սահմանափակման անգամ արտակարգ և ռազմական դրության պայմաններում: Թեև անձի արժանապատվության իրավունքը ներառված չէ սահմանափակման չենթարկվող իրավունքների թվում, այնուամենայնիվ մարդու արժանապատվությունը, որպես նրա իրավունքների ու ազատությունների անքակտելի հիմք, ենթադրում է արժանապատվության (սուբյեկտիվ) իրավունքին որևէ միջամտության՝ ներառյալ ցանկացած սահմանափակման բացառում:

Մարդու և քաղաքացու իրավունքների և ազատությունների երաշխիքներն արտակարգ և ռազմական դրության պայմաններում

Սահմանադրական իրավունքի տեսանկ-

www.lawinstitute.am

յունից մարդու և քաղաքացու իրավունքներին համապատասխանում է պետության պարտականությունը, որի գործնական իրացումը միայն կարող է իրական երաշխիք հանդիսանալ մարդու և քաղաքացու իրավունքների և ազատությունների ապահովման համար (հոդված 3)¹⁹:

Արտակարգ և ռազմական դրության պայմաններում անձի իրավական կարգավիճակի հիմունքների պահպանման երաշխիք են հանդիսանում նաև ՀՀ Սահմանադրության 18,19-րդ հոդվածներով նախատեսված ՀՀ-ում գոյություն ունեցող քաղաքացիների իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանության միջոցները, ներառյալ՝ դատարան դիմելու հնարավորությունը («Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագրի 14-րդ և Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի 8-րդ հոդվածներ):

Արտակարգ և ռազմական դրության պայմաններում մարդու և քաղաքացու իրավունքների և ազատությունների երաշխիքներ են սահմանված նաև «Ռազմական դրության իրավական ռեժիմի մասին» ՀՀ օրենքում, որում, մասնավորապես, սահմանվում են ռազմական դրության պայմաններում իրականացվող միջոցառումների և ժամանակավոր **սահմանափակումների սահմանները**, այսինքն՝ դրանք այն սահմաններն են, որոնք համարժեք են ռազմական դրություն հայտարարելու համար հիմք ծառայած հանգամանքներին, ինչպես նաև պետք է **համապատասխանեն մարդու իրավունքների պաշտպանության ոլորտում Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պարտավորություններին և բխեն ռազմական դրության պայմաններում (արտակարգ իրավիճակներում) պարտավորություններից շեղվելու վերաբերյալ միջազգային պարտավորություններից** (14-րդ հոդված): Նույն օրենքի 15-րդ հոդվածում ամրագրված է ռազմական դրություն հայտարարելու համար հիմք ծառայած հանգամանքներից կամ դրանց հետևանքների վերացման գործողություններից տուժած ֆիզիկական անձանց կրած նյութական վնասի փոխհատուցումը և Հայաստանի Հանրապետության կառավարության սահմանած կարգով անհրաժեշտ օգնության տրամադրումը (ՀՀ կառավարության 2007 թվականի օգոստոսի 9-ի N 905-Ն որոշում²⁰):

Եվ վերջապես, որպես երաշխիք հարկ է նշել, որ թե՛ արտակարգ դրության և թե՛ դրա բացակայության պարագաներում պետական իշխանությունն իրականացվում է ՀՀ Սահմանադրությանը և օրենքներին համապատասխան: Պետական մարմինները և պաշտոնատար անձինք իրավասու են կատարել միայն այնպիսի գործողություններ, որոնց համար լիազորված են ՀՀ Սահմանադրությամբ և օրենսդրությամբ (ՀՀ Սահմանադրության 5-րդ հոդված): Կարևոր է նաև, որ հիմնական օրենքը անվերապահորեն սահմանափակում է պետական բոլոր կառույցների, այդ թվում նաև երկրի Նախագահի և Ազգային ժողովի իրավասություններն այնքանով, որքանով դրանք կարող են հակասել մարդու հիմնական իրավունքների և ազատությունների ոլորտում Հանրապետության ստանձնած միջազգային պարտավորություններին:

Վերոգրյալն ընդհանրացնելով՝ կարելի է արձանագրել, որ արտակարգ և ռազմական դրության պայմաններում մարդու և քաղաքացու իրավունքների և ազատությունների հնարավոր սահմանափակումների սահմանումը ՀՀ Սահմանադրությամբ և օրենքներով միևնույն ժամանակ գուցորդվում է այդ իրավունքների ապահովման համար սահմանված երաշխիքներով, որոնք փաստացի հնարավորություն են ընձեռում անձին օգտվելու իր հիմնական իրավունքներից, անարգել իրականացնելու և պաշտպանելու դրանք:

Իրավական պետության, մարդը՝ որպես բարձրագույն արժեք հանդիսանալու, իշխանությունների բաժանման, տեղական ինքնակառավարման և մարդու իրավունքների այլ երաշխիքները չեն դադարում հատուկ իրավական ռեժիմների ընթացքում իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության, անարգել իրականացման երաշխիքներ հանդիսանալ: Ավելին, արտակարգ և ռազմական դրության պայմաններում մարդու իրավական կարգավիճակի հիմունքների պահպանման երաշխիքները սահմանված են հենց ՀՀ Սահմանադրության մեջ: Այս ռեժիմների պայմաններում հա-

տուկ երաշխիքներն ըստ էության ՀՀ Սահմանադրությամբ ամրագրված այն իրավունքներն ու ազատություններն են, որոնք չեն կարող սահմանափակվել:

Արտակարգ և ռազմական դրության ժամանակ մարդու և քաղաքացու իրավունքների և ազատությունների երաշխիքների թվին իրենց ուրույն տեղն են զբաղեցնում ՀՀ կողմից ստանձնած միջազգային պարտավորությունները

Հաշվի առնելով, որ ՀՀ Սահմանադրության 44-րդ հոդվածը նախատեսում է սահմանափակումների իրականացումը բացառապես միջազգային պարտավորությունների շրջանակում, ուստի արտակարգ և ռազմական դրության ժամանակ մարդու և քաղաքացու իրավունքները և ազատությունները սահմանափակելիս անհրաժեշտ է հետևել այդ ստանձնած պարտավորություններին: «Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագրի 4-րդ հոդվածի և Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի 15-րդ հոդվածի համաձայն՝ պատերազմական կամ այլ արտակարգ իրավիճակներում, երբ սպառնալիքի տակ է բնակչության կյանքը, պետությունները ձեռնարկում են միջոցներ, որոնք հանդիսանում են շեղում նրանց կողմից ստանձնած իրավունքները երաշխավորող պարտավորություններից: Այդ շեղումները կարող են կիրառվել միայն այն չափով, ինչ չափով պահանջում է իրավիճակի հրատապությունը և պայմանով, որ այդ միջոցառումները համապատասխանեն պետությունների կողմից միջազգային իրավունքով ստանձնած այլ պարտավորություններին: Եզնաժամը կամ արտակարգ դրությունն այն իրավիճակն է, որը «վերաբերում է ամբողջ բնակչությանը և սպառնալիք է ներկայացնում այն հանրության կազմակերպված կյանքին, որից կազմված է պետությունը»²¹:

«Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագրի դրույթներից սահմանափակումների և շեղումների մեկնաբանության «Սիրակուզյան սկզբունքները» ամրագրում են, որ ոչ ներքին հակամարտությունն ու խժոժությունները, եթե չեն ներկայացնում լուրջ և անխուսափելի սպառ-

նալիք ազգի գոյությանը, ոչ տնտեսական դժվարությունները չեն կարող արդարացնել 4-րդ հոդվածով նախատեսված շեղումների կիրառումը²²:

Վերոգրյալը նշանակում է, որ երկրի ազգային օրենսդրությունը՝ արտակարգ դրության իրավական ռեժիմը սահմանող օրենքը, պետք է համապատասխանի այդ ոլորտում երկրի ստանձնած միջազգային պարտավորություններին, այսինքն՝ օրենքը պետք է երաշխավորի իրավական որոշակիությունը և կամայականությունից արդյունավետորեն պաշտպանելու կարողությունը:

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 57-րդ հոդվածի հիման վրա պետությունները կարող են այն ստորագրելիս կամ վավերագիրն ի պահ հանձնելիս վերապահում անել Կոնվենցիայի ցանկացած դրույթի վերաբերյալ, միևնույն ժամանակ բացառիկ դեպքերում պարտավորություններից շեղումը պետք է խստորեն համապատասխանի Կոնվենցիայի 15-րդ հոդվածով նախատեսված կարգին (խնդրո առարկա հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է, որ առաջին դրույթը չի կարող հիմք ծառայել շեղվելու 2-րդ հոդվածից՝ կյանքի իրավունքից, բացառությամբ պատերազմական գործողության հետևանքով մարդկային զոհերի կապակցությամբ, 3-րդ հոդվածից՝ խոշտանգումների արգելումից, 4-րդ հոդվածի 1-ին կետից՝ ստրկության կամ անազատ վիճակում պահելն արգելելուց և 7-րդ հոդվածից՝ պատիժը բացառապես օրենքի հիման վրա իրականացնելու իրավունքից): Կոնվենցիան տրամադրելով այսպիսի հնարավորություն՝ միևնույն ժամանակ պահանջում է, որ ցանկացած սահմանափակում, որպես այդպիսի շեղման հետևանք, հիմնավորվի օրինականությամբ և անհրաժեշտությամբ ու հնարավորության սահմաններում լինի կարճաժամկետ, վնաս չպատճառի այդ պետության կողմից իր վրա վերցրած մարդու իրավունքների և ազատությունների ապահովման այլ միջազգային պարտավորություններին²³:

Համաձայն Կոնվենցիայի 15-րդ հոդվածի և Եվրոպական դատարանի համապատաս-

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

խան որոշումների վերլուծության՝ մասնակից պետություններին արտակարգ իրավիճակներում պարտավորություններից շեղվելու իրավունքի իրացման համար անհրաժեշտ են հետևյալ երեք պայմանները.

ա) արտակարգ իրավիճակը պետք է պայմանավորված լինի պատերազմի կամ ազգի գոյության համար սպառնալիքով,

բ) պետության կողմից Կոնվենցիայով ամրագրված պարտավորություններից շեղվելու հետ կապված ձեռնարկվող միջոցառումները պետք է պայմանավորված լինեն իրավիճակի լրջությամբ,

գ) նման միջոցառումները չպետք է անհամատեղելի լինեն միջազգային իրավունքին համապատասխան պետության ստանձնած այլ պարտավորությունների հետ²⁴:

Վերոգրյալը հիմք ընդունելով՝ կարելի է արձանագրել, որ ամեն դեպքում, թե պետությունը ինչպիսի և ինչ ծավալի սահմանափակումներ է իրականացնում հատուկ իրավական ռեժիմների գործողության պայմաններում, այնուամենայնիվ այն պետք է չհակասի միջազգային չափանիշներին՝ այդ ոլորտում ստանձնած պարտավորություններին, քանի որ ստանձնած պարտավորություններից անհամաչափ շեղվելու արգելքն իր հերթին հանդիսանում է երաշխիքների երաշխիք մարդու և քաղաքացու իրավունքների և ազատությունների նկատմամբ կիրառվող սահմանափակումների համար: Արդյունքում ՀՀ Սահմանադրությամբ սահմանված մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքների և ազատությունների սահմանափակման հիմքերը, նպատակները պետք է մեկնաբանվեն միջազգային փաստաթղթերին և ՄԻԵԳ նախադեպային իրավունքին համահունչ:

Արտակարգ դրության գործողության պայմաններում իրավունքների և ազատությունների սահմանափակումը

Հայաստանի Հանրապետությունում երկրի բնականոն ռեժիմից տարբերվող արտակարգ դրության իրավական ռեժիմի սահմանման սահմանադրական հիմք է հանդիսանում ՀՀ Սահմանադրության 55-րդ հոդվածի 14-րդ կետը, համաձայն որի՝ Հանրապետության Նա-

խագահը՝ սահմանադրական կարգին սպառնացող անմիջական վտանգի դեպքում, խորհրդակցելով Ազգային ժողովի նախագահի և վարչապետի հետ, հայտարարում է արտակարգ դրություն, իրականացնում է իրավիճակից թելադրվող միջոցառումներ և այդ մասին ուղերձով դիմում է ժողովրդին:

Արտակարգ դրություն հայտարարելու դեպքում իրավունքի ուժով անհապաղ գումարվում է Ազգային ժողովի հատուկ նիստ:

Ինչպես արդեն նշեցինք, թեպետ ՀՀ Սահմանադրության 55-րդ հոդվածի 14-րդ կետը նախատեսում է արտակարգ դրության իրավական ռեժիմը օրենքով սահմանելու պահանջ, սակայն առ այսօր նման օրենք չի ընդունվել:

Այս պահանջի կիրարկումն ապահովելու նպատակով՝ ՀՀ կառավարության 2008 թվականի գործունեության միջոցառումների ծրագրում ընդգրկվել և ներկայումս շրջանառության մեջ է դրվել «Արտակարգ դրության իրավական ռեժիմի մասին» ՀՀ օրենքի նախագիծը²⁵: Նախատեսվում է, որ արտակարգ դրություն հայտարարելու մասին իրավական ակտում պետք է հստակ նշվի մարդու և քաղաքացու իրավունքների ու ազատությունների ժամանակավոր սահմանափակումների, կիրառվող միջոցառումների և լրացուցիչ պարտավորությունների շրջանակը, ինչպես նաև արտակարգ դրության պայմաններում իրականացվող միջոցառումներն ու ֆիզիկական անձանց սահմանադրական իրավունքների և ազատությունների սահմանափակումները (տես՝ նախագծի 7-րդ հոդված):

Օրենքի բացակայությունը, սակայն, ՀՀ Սահմանադրության խախտում չէ, քանի որ նույն ՀՀ Սահմանադրության 117-րդ հոդվածի 6-րդ կետի համաձայն՝ մինչև արտակարգ դրության իրավական ռեժիմի սահմանումն օրենքով սահմանադրական կարգին սպառնացող անմիջական վտանգի դեպքում Հանրապետության Նախագահը, խորհրդակցելով Ազգային ժողովի նախագահի և վարչապետի հետ, իրականացնում է իրավիճակից թելադրվող միջոցառումներ և այդ մասին ուղերձով դիմում ժողովրդին:

Կարելի է կարծել, որ արտակարգ դրության պայմաններում իրավունքների և ազա-

www.lawinstitute.am

տությունների սահմանափակման հիմքերը սահմանված են ՀՀ Սահմանադրության մեջ և կարող են սահմանվել նաև Հանրապետության Նախագահի արտակարգ դրության մասին հնարավոր հրամանագրերում: Ընդհանուր առմամբ այս պնդումը հեռու չէ ճշմարտությունից, սակայն ՀՀ օրենսդրության մեջ առկա են որոշ այլ ակտեր, որոնք ևս կարգավորում են այս հարաբերությունները²⁶:

Օրենսդրական նման կարգավորումը, երբ նույն առարկային վերաբերվող դրույթները գետեղված են տարբեր իրավական ակտերում, իսկ ՀՀ Սահմանադրության ուղղակի պահանջը, որն ըստ էության պետք է կատարվեր 2005 թվականի սահմանադրական փոփոխություններից հետո երկու տարվա ընթացքում²⁷ չի կարող բավարար համարվել հարաբերությունների կարգավորվածությունը լիարժեք գնահատելու համար:

Սահմանադրական այդ կարգավորումներից հետո ՀՀ-ում մեկ անգամ է հայտարարվել արտակարգ դրություն:

Հայաստանի Հանրապետությունում սահմանադրական կարգին սպառնացող վտանգը կանխելու և բնակչության իրավունքներն ու օրինական շահերը պաշտպանելու նպատակով, ղեկավարվելով ՀՀ Սահմանադրության 55-րդ հոդվածի 14-րդ և 117-րդ հոդվածի 6-րդ կետերով, ՀՀ Նախագահը 2008 թվականի մարտի 1-ին՝ 20 օրով Երևան քաղաքում արտակարգ դրություն հայտարարելու մասին հրամանագիր ստորագրեց²⁸: 2008 թվականի մարտի 10-ի ՀՀ Նախագահի հրամանագրով փոփոխություններ արվեցին մարտի 1-ին արտակարգ դրություն հայտարարելու մասին հրամանագրի 4-րդ կետում՝ մասնակիորեն վերացնելով նախատեսված սահմանափակումները:

Միևնույն ժամանակ, «Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագրի 4-րդ հոդվածի համաձայն՝ ՄԱԿ-ի գլխավոր քարտուղարին ուղղված նամակով սույն դաշնագրի մյուս պետություններին անհապաղ տեղեկացվեց այն դրույթների մասին, որոնցից պետությունը շեղվել է՝ հայտարարելով արտակարգ դրություն, ինչպես

նաև հետագա փոփոխությունների և հրամանագրի դադարեցման մասին: 1990 թվականի Կոպենհագենի փաստաթղթի 24,25-րդ պարբերությունների և 1991 թվականի Մոսկվայի փաստաթղթի 28-րդ պարբերության համաձայն՝ նմանատիպ նամակներ փոխանցվեցին նաև ԵԱՀԿ Ժողովրդավարական հաստատությունների և մարդու իրավունքների գրասենյակ, ինչպես նաև «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» Եվրոպական կոնվենցիայի 15-րդ հոդվածի համաձայն՝ Եվրոպայի խորհրդի գլխավոր քարտուղարին:

Վերը նշված հրամանագրի 4-րդ կետով արտակարգ դրություն հայտարարված տարածքում սահմանվում էր հետևյալ ժամանակավոր սահմանափակումները՝

- 1) ժողովների, հանրահավաքների, ցույցերի, երթերի և այլ զանգվածային միջոցառումների իրականացման արգելում,
- 2) գործադուլների և կազմակերպությունների գործունեությունը դադարեցնող կամ կասեցնող այլ միջոցառումների արգելում,
- 3) իրավապահ մարմինների կողմից, անհրաժեշտության դեպքում, անձանց, տրանսպորտային միջոցների տեղաշարժի սահմանափակում և զննության իրականացում,
- 4) զանգվածային լրատվության միջոցների կողմից պետական և ներքաղաքական հարցերի առնչությամբ հրապարակումները կարող են իրականացվել բացառապես պետական մարմինների պաշտոնական տեղեկատվության սահմաններում,
- 5) առանց համապատասխան պետական մարմինների թույլտվության՝ թուղիկների և այլ ձևով քաղաքական քարոզչության իրականացման արգելում,
- 6) արտակարգ դրություն հայտարարելու համար հիմք ծառայող հանգամանքների վերացմանը խոչընդոտող կուսակցությունների և այլ հասարակական կազմակերպությունների գործունեության ժամանակավոր կասեցում,
- 7) արտակարգ դրության իրավական ռեժիմը խախտած և տվյալ տարածքում չբնակվող անձանց վտարում՝ նրանց միջոցների հաշվին, իսկ միջոցներ չլինելու դեպքում՝ Հայաստանի

Հանրապետության պետական բյուջեի միջոցների հաշվին՝ կատարված ծախսերի հետագա փոխհատուցման պայմանով:

Մարտի 13-ին Հանրապետության Նախագահի հրամանագրով Հրամանագրի 4-րդ կետի 4-րդ ենթակետը շարադրվեց հետևյալ խմբագրությամբ. արգելվում է զանգվածային լրատվության միջոցների կողմից պետական և ներքաղաքական հարցերի առնչությամբ ակնհայտ սուտ կամ իրավիճակը ապակայունացնող տեղեկատվություն կամ առանց իրազեկման (ապօրինի) միջոցառումների մասնակցության կոչեր, ինչպես նաև նման տեղեկատվություն կամ կոչեր որևէ այլ եղանակով և ձևով հրապարակելը կամ տարածելը, իսկ 5-րդ ենթակետը ուժը կորցրեց²⁹:

Հրամանագրում վիճահարույց էր 4-րդ կետի 6-րդ ենթակետը, քանզի ՀՀ Սահմանադրության 28-րդ հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն՝ միավորումների գործունեությունը կարող է կասեցվել կամ արգելվել միայն օրենքով նախատեսված դեպքերում՝ դատական կարգով: Կուսակցությունների գործունեության կասեցման հիմքերը ՀՀ որևէ օրենքով սահմանված չեն, ուստի այն ՀՀ Նախագահի հրամանագրով չէր կարող սահմանափակվել³⁰:

Այս հիմնախնդրին անդրադարձ է կատարված նաև Հայաստանի Հանրապետության մարդու իրավունքների պաշտպանի 2008 թվականի փետրվարի 19-ի նախագահական ընտրությունների և հետընտրական զարգացումների վերաբերյալ արտահերթ հրապարակային զեկույցում, որում մարդու իրավունքների պաշտպանը նաև մի շարք իրավական գնահատականներ է տվել:

Իրավունքների և ազատությունների սահմանափակումը ռազմական դրության գործողության պայմաններում

Ի տարբերություն արտակարգ դրության իրավական ռեժիմի՝ ռազմական դրության իրավական ռեժիմը սահմանված է օրենքով, այսինքն՝ ՀՀ Սահմանադրության 55-րդ հոդվածի 13-րդ կետի 4-րդ մասի պահանջը, այն է՝ «Ռազմական դրության իրավական ռեժիմը սահմանվում է օրենքով», կատարված է: Ռազմական դրության իրավական ռեժիմի մասին ՀՀ

օրենքն ընդունվել է 2006 թվականի դեկտեմբերի 6-ին³¹, մինչ այդ ռազմական դրության հետ կապված հարաբերությունները կարգավորված էին «Ռազմական դրության մասին» ՀՀ օրենքով³²:

Եվ ի տարբերություն արտակարգ դրության՝ ռազմական դրություն Հայաստանի Հանրապետությունում երբեք չի հայտարարվել: Ռազմական դրության պարագայում ևս որոշ իրավունքների սահմանափակումը նախատեսված են այլ օրենքներով, սակայն դրանց հիմնական մասը զետեղված է հենց «Ռազմական դրության իրավական ռեժիմի մասին» ՀՀ օրենքում:

Օրենքի 8-րդ հոդվածը, որը վերնագրված է «Ռազմական դրություն հայտարարելու դեպքում իրականացվող միջոցառումները և ժամանակավոր սահմանափակումները», թվարկում է, թե ռազմական դրություն հայտարարվելու դեպքում ռազմական դրության ամբողջ ժամկետի ընթացքում որ միջոցառումները և ժամանակավոր սահմանափակումները կարող են իրականացվել:

ՀՀ Սահմանադրությամբ սահմանված մի շարք իրավունքներ, որոնք նշված չեն ՀՀ Սահմանադրության 44-րդ հոդվածի բացառությունների շարքում, բացակայում են նաև օրենքի 8-րդ հոդվածում: Մասնավորապես՝ 14.1-րդ հոդվածում ամրագրված խտրականության արգելքը, 16-րդ հոդվածում ամրագրված անձնական ազատության և անձեռնմխելիության իրավունքը, անձնական և ընտանեկան կյանքը հարգելու իրավունքը (23-րդ հոդված), կարծիքն ազատ արտահայտելու և խոսքի ազատության իրավունքը (27-րդ հոդված), քաղաքացիության իրավունքը (30.1-րդ հոդված), ընդհանուր հիմունքներով հանրային ծառայության անցնելու իրավունքը (30.2 հոդված), սոցիալական ապահովության իրավունքը (37-րդ հոդված), բժշկական օգնություն և սպասարկում ստանալու իրավունքը (38-րդ հոդված), կրթության իրավունքը (39-րդ հոդված), ազգային և էթնիկական ինքնությունը պահպանելու իրավունքը (41-րդ հոդված) և այլն: Ուստի հարց է առաջանում, թե արդյո՞ք վերը նշված իրավունքները կարող են սահմանափակվել ռազմական դրության պայ-

www.lawinstitute.am

մաններում, քե՛ ոչ: ՀՀ Սահմանադրության 44-րդ և օրենքի 8-րդ հոդվածների վերլուծությունից կարելի է եզրակացություն կատարել, որ վերը նշված հոդվածներում ամրագրված իրավունքները ևս ռազմական դրության պայմաններում չեն կարող սահմանափակվել: ՀՀ Սահմանադրության 44-րդ հոդվածը չի սահմանում, որ բացառություն չհանդիսացող հոդվածներում նշված իրավունքները պարտադիր կարգով պետք է սահմանափակվեն, այլ սահմանում է, որ նրանք օրենքով սահմանված կարգով **կարող են** սահմանափակվել: Եթե վերջինիս ավելացնում ենք նաև այն, որ ռազմական դրության իրավական ռեժիմը հենց ՀՀ Սահմանադրությամբ և օրենքով է սահմանվում, իսկ օրենքը վերը նշված իրավունքների սահմանափակում չի նախատեսել, ապա եզրահանգումն այն է, որ Հանրապետության Նախագահը կարող է սահմանափակել բացառապես օրենքի 8-րդ հոդվածում սահմանված իրավունքները:

ՀՀ Սահմանադրության 44-րդ հոդվածում սահմանված բացառությունները, կարծում ենք, լիարժեք չեն: Ինչպես արդեն ասացինք, բացառությունների շարքում բացակայում է նաև հավասարության և խտրականության արգելքի սկզբունքը, և վերոնշյալ նորմերի տառացի մեկնաբանության պարագայում ստացվում է, որ այն ևս օրենսդիրը կարող է սահմանափակել, սակայն ինչպես արժանապատվության իրավունքն էր, խտրականության արգելքի սկզբունքը մարդու իրավական կարգավիճակի անկյունաքարային տարրերից է և իրավական պետության բաղադրիչ, ուստի և սահմանափակման ոչ ենթակա:

Օրենսդիրը ռազմական դրության ռեժիմի ընթացքում սահմանափակվող իրավունքների շարքը սահմանելիս կաշկանդված է ոչ միայն ՀՀ Սահմանադրության 44-րդ հոդվածով, այլ նաև իրավական պետության և սահմանադրական կարգի հիմունքներ գլխում ամրագրված այլ սկզբունքներով:

Այսպիսով, ՀՀ օրենսդրությամբ նախատեսված են մարդու և քաղաքացու առանձին իրավունքների սահմանափակում և նրանց լրացուցիչ պարտականությունները արտակարգ և ռազմական դրության պայմաններում: Այստե-

ղից հետևում է, որ քաղաքացիների իրավական դրությունը այդ ռեժիմների գործողության ժամանակահատվածում ունի իր բնութագրական գծերը և հատուկ առանձնահատկություններ, որոնք կայանում են այն բանում, որ արտակարգ և ռազմական դրության ռեժիմ ապահովող մարմինների կողմից օրենսդրությամբ սահմանված հիմքերով և այդ մարմիններին վերապահված լիազորությունների շրջանակներում կարող է սահմանափակվել առանձին իրավունքներն ու ազատությունները³³:

Դրա հետ մեկտեղ, օրենսդրությունը նախատեսում է մարդու և քաղաքացու իրավունքների ու ազատությունների սահմանափակում ռազմական դրության գործողության ժամանակահատվածում միայն այն չափով, որով դա անհրաժեշտ է երկրի պաշտպանությունը և պետության անվտանգությունն ապահովելու համար, և այն շրջանակներում, որը պահանջում է ստեղծված իրադրության սրությունը: Ավելին, միջազգային-իրավական նորմերը հաշվի առնելով՝ այդ կապակցությամբ ձեռնարկվող միջոցները չպետք է առաջացնեն առանձին-անձանց կամ խմբերի նկատմամբ խտրականությունը՝ բացառապես սեռի, ռասայի, ազգության, լեզվի, ծագման, գույքային և պաշտոնային դրության, բնակության վայրի, կրոնի, համոզմունքներին վերաբերվելու հասարակական միավորումներին պատկանելու հատկանիշներով, ինչպես նաև այլ հանգամանքներով³⁴:

Նշված հանգամանքները կարևոր նշանակություն ունեն ընդհանուր առմամբ մարդու և քաղաքացու իրավունքների ու ազատությունների բնագավառում ՀՀ օրենսդրության զարգացման հեռանկարները որոշելու համար:

Այսպես կոչված «բացառիկ ռեժիմների» գործողության ժամանակահատվածում մարդու և քաղաքացու իրավունքների ու ազատությունների սահմանափակման հիմնահարցի լուծումը հնարավոր է օրենսդրության կատարելագործման շրջանակներում՝ առանց ՀՀ Սահմանադրության նորմերի բովանդակության «ռեիզիսի»:

Վերոգրյալը հիմք ընդունելով՝ հարկ է նշել, որ հատուկ իրավական ռեժիմները բնութագրվում են հակասական և երկակի բնույթով.

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

մի կողմից կոչված են պահպանելու սահմանադրական կարգը, իրավակարգը և օրինականությունը, մյուս կողմից, ազգային անվտանգության, սոցիալական համերաշխության, օրինականության և իրականացման ծավալը:

¹ Տե՛ս Конституционное (государственное) право зарубежных стран: Учеб. / Под ред. Страшуна В.А. М., 1995.

² Տե՛ս Пчелинцев С.В. Проблемы ограничения прав и свобод граждан в условиях особых правовых режимов. М., 2006. С. 198.

³ Տե՛ս Европейское право. Право Европейского Союза и правовое обеспечение защиты прав человека: Учебник для вузов / Отв. ред. Энтин Л.М. 2-ое издание. М., 2005. С. 296-298.

⁴ Տե՛ս Пчелинцев С.В. Об ограничении прав и свобод граждан в условиях военного положения / Журнал Российского права, N 2. 2002.

⁵ Տե՛ս Հարությունյան Գ. Գ. Սահմանադրական մշակույթ. պատմության դասերը և ժամանակի մարտահրավերները, Եր.: Նժար, 2005, էջ 188-193:

⁶ Տե՛ս Մարդու իրավունքների սահմանափակման չափանիշները սահմանադրական արդարադատության պրակտիկայում, Միջազգային խորհրդաժողովի նյութերի համառոտ ամփոփում, Երևան, 2005, էջ 13-14:

⁷ Տե՛ս Դանիելյան Գ. 44-րդ հոդվածի մեկնաբանություններ, ՀՀ Սահմանադրության մեկնաբանություններ /ընհանուր խմբագրությամբ Գ. Հարությունյանի, Ա. Վաղարշյանի, Եր: «Իրավունք», 2010, էջ 520:

⁸ Տե՛ս Դանիելյան Գ. 44-րդ հոդվածի մեկնաբանություններ, նույն տեղում, էջ 518-526:

⁹ Տե՛ս Рыбкин И.П. К безопасности через согласие и доверие. М., 1997. Строев Е. Становление России завтрашней: опасности и шансы. Полис, 1996. N 4. С. 6-15.

¹⁰ Տե՛ս Оскар Арес. Безопасность человека - наша общая ответственность. Разоружение. Т. XIX, N 3. Нью-Йорк: ООН, 1996. С. 16-17.

¹¹ Տե՛ս Станкевич З.А., Безопасную жизнь нам никто не подарит // Национальные интересы. 2004. N 3. С. 34-35.

¹² Տե՛ս Родионов И.Н. Государство сильно обороной // Ориентир. 1995. N 7.

¹³ Տե՛ս Коротков А.П., Соковых Ю.Ю. Правовые средства управления кризисными ситуациями: сравнительный анализ международно-правового и внутригосударственного регулирования // Государство и право. N 10. 1997. С. 70.

¹⁴ Տե՛ս VIII Ереванская международная конференция. Основные критерии оценки ограничений прав человека в практике конституционного правосудия (Альманах 2003).

¹⁵ Տե՛ս Баглай М.В. Конституционное право РФ. М., 1998. С. 167.

¹⁶ Տե՛ս Այվազյան Վ. Մարդու իրավունքներ և ազատություններ: Ուս. ձեռնարկ. Եր.: Տիգրան Մեծ, 2007, 590 էջ:

¹⁷ Տե՛ս Հարությունյան Ա. 14-րդ հոդվածի մեկնաբանություններ, ՀՀ Սահմանադրության մեկնաբանություններ /ընհանուր խմբագրությամբ Գ. Հարությունյանի, Ա. Վաղարշյանի, Եր: «Իրավունք», 2010:

¹⁸ Տե՛ս Հարությունյան Ա. 14-րդ հոդվածի մեկնաբանություններ, ՀՀ Սահմանադրության մեկնաբանություններ /ընհանուր խմբագրությամբ Գ. Հարությունյանի, Ա. Վաղարշյանի, Եր: «Իրավունք», 2010:

¹⁹ Տե՛ս ՀՀ Սահմանադրական իրավունք, դասագիրք բուհերի համար, Երևան, 2008, էջ 315:

²⁰ Տե՛ս ՀՀ ՊՏ 2007/42 (566) 22.08.07:

²¹ Տե՛ս Լոուլեսն ընդդեմ Իռլանդիայի գործով (1961), կետ 28: Questiaux Principles: Nicole Questiaux “Study of the implications for human rights of recent developments concerning situations known as states of siege or emergency” UN Doc. E/CN.4/Sub.2/1982/15, 27 Jul 1982:

²² Տե՛ս Սիրակուզյան սկզբունքներ, կետ 40-41: Հավելված, UN Doc./E/CN.4/1984/4 (1984)5:

²³ Տե՛ս «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» Եվրոպական կոնվենցիայի և դրան կից արձանագրությունների մեկնաբանություն: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունք: Եր.: Տիգրան Մեծ, 2005, 528 էջ:

²⁴ Տե՛ս «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» Եվրոպական կոնվենցիայի և դրան կից արձանագրությունների մեկնաբանություն: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունք, նույն տեղում, էջ 422:

- ²⁵ Տե՛ս «Արտակարգ դրության իրավական ռեժիմի միասին» ՀՀ օրենքի լրամշակված տարբերակ Կ-057-31.07.2007, 21.10.2009-ՊԱ-010/0. <http://www.parliament.am/drafts.php?sel=showdraft&DraftID=18501>:
- ²⁶ Տե՛ս ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 76-րդ հոդվածի 2-րդ մաս, «Հանրաքվեի մասին» ՀՀ օրենքի 5-րդ հոդվածի 1-ին մաս, «Ոստիկանությունում ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի 32-րդ հոդվածի 3-րդ մաս:
- ²⁷ Տե՛ս ՀՀ Սահմանադրություն, հոդված 117, մաս 1. (Ազգային ժողովը երկու տարվա ընթացքում համապատասխանեցնում է գործող օրենքները ՀՀ Սահմանադրության փոփոխություններին):
- ²⁸ Տե՛ս ՀՀ Նախագահի «Արտակարգ դրություն հայտարարելու մասին» 01.03.2008 թվականի հրամանագիր:
- ²⁹ Տե՛ս ՆՀ 38-ն հրամանագիր:
- ³⁰ Տե՛ս 22 դեկտեմբերի 2006 թվականի թիվ ՍԳ-Ո-669 որոշում («Կուսակցությունների մասին» ՀՀ օրենքի 31 հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ և 3-րդ կետերի՝ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ» գործը):
- ³¹ Տե՛ս ՀՀ ՊՏ 2007/4 (528) 17.01.07:
- ³² Տե՛ս ՀՀ ՊՏ 1997/15 (528) 26 07.97:
- ³³ Տե՛ս Путин В.В. Через исцеление прошлого– к совместному строительству безопасного гуманного будущего // Право и безопасность, 2005, N 3. С. 8-12.
- ³⁴ Տե՛ս Левашов В.К. Глобализация, социальная безопасность и национальная стратегия развития // Национальные интересы. 2001. N 5-6.

РЕЗЮМЕ

Правомерность ограничения прав и свобод человека и гражданина в условиях действия чрезвычайного и военного положений

В статье представлена одна из актуальных проблем конституционного права, относящаяся к правомерности ограничения прав и свобод человека и гражданина в условиях действия чрезвычайного и военного положений. Придана важность опасности злоупотребления властью в этих условиях и необходимости действия соответствующих конституционных гарантий.

Проведен разносторонний анализ положений ст. 44 Конституции РА, указав на различия по сравнению с ограничениями, предусмотренными ст. 43 Конституции РА.

SUMMARY

The legitimacy of limitation on human and civil rights and freedoms in conditions of emergency and martial law

The article presents one of the actual problems of constitutional law relating to the legitimacy of limitation on human and rights and freedom in conditions of emergency and martial law. In the article is highlighted the danger of abuse of authority in these conditions and the necessity for action by appropriate constitutional guarantees.

It is comprehensively analyzed the provisions of Art.44 the differences compared with the limitations determined by Art. 43 of the RA Constitution.